

Dr. Stefan Glaser
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego

Nieco o stosunkach prawnych na Litwie*

Poczynania prawodawcze najmłodszej i najmniejszej z republik, jakie wyłoniła wojna światowa, nie budziły poza jej granicami niczyjej ciekawości; jasnym było, że sklecone *ex improviso* państewko, powstaje dzięki chaotycznym stosunkom powojennym i zacieklej agitacji kilku działaczy spekulujących nie bez racji i powodzenia na niezbyt dokładną u kierujących mocarstw zachodu znajomość politycznych, ekonomicznych i etnograficznych stosunków u północno - wschodnich rubieży polskich, — że takie państewko nie może się zdobyć na uwagi godne urządzenia w jakiejbydz dziedzinie swej administracji.

Zwłaszcza mrzonki irredentystyczne, pozbawione wszelkiego realnego podłoża i w ślad za nimi idąca polityka awanturniczej megalomanji, nie sprzyjały atmosferze sposobnej do pracy twórczej i spokojnej rozbudowy tego, czem wyposażył traf korzystny garstkę Litwinów.

I bylibyśmy może jeszcze przez dłuższy czas obywali się bez bliższych wiadomości o urządzeniach prawnych na Litwie, gdyby nie to, że docent Uniwersytetu w Kownie, Oskar v. Büchler, uważał za stosowne poznać o nich rodaków - Niemców — przy sposobności przedstawienia litewskiego (*sit venia verbo!*) prawa karnego.

Otóż szkic ten odsłania nietylko niebywały „prymityw” prawny, ale rzuca tak charakterystyczne światło na cały ustrój konstytucyjny Rzeczypospolitej litewskiej, że pokusimy się podać jego treść choć w kilku słowach.

*) Z powodu artykułu O. v. Büchler'a, docenta Uniwersytetu w Kownie: „Strafrecht, Strafsystem und Strafvollzug in der Republik Litauen”. Zeitschrift f. d. gesamte Strafrechtswissenschaft 1925.

„Czas powstania rzeczypospolitej litewskiej nie jest ustalony (ist ungewiss)”, — powiada autor na wstępie, a przytacza jeno datę dokumentu uznania przez Rzeszę niemiecką z 23. marca 1918; natomiast pojmowanie litewskie poczytuje za decydującą proklamację litewskiej „Taryby” z 16. lutego 1918 r., ogłaszającą wskrzeszenie niezawisłego państwa litewskiego. Publikacji nie doczekał się ani jeden ani drugi dokument; Konstytucję uchwalono pięciokrotnie — każdym razem tymczasowo, a zgromadzenie narodowe przyjęło ostatecznie 1. sierpnia 1922 r. konstytucję V. jako obowiązującą (ogłoszona 6. sierpnia), ale nie przedłożono jej wcale do zatwierdzenia pierwszemu zgromadzeniu sejmowemu. Pierwsze ministerjum utworzono na podstawie konstytucji I. 11. listopada 1918 r.

Obszar ziem pozostających we faktycznem władaniu rzeczypospolitej litewskiej o wiele jest mniejszy od tego, do którego Litwa podtrzymuje roszczenia. O tem, że z dniem 9-go stycznia 1923 r. Litwa zagarnęła faktycznie Kłajpedę z przyległościami, wspomina niemiecki autor tylko niechętnie („Dazu kommt seit dem „Aufstand” vom 9. 1. 1923 das Memelland, das aber hier ausser Betracht bleibt”).

Podobnie niejasną jest teoretyczna podstawa stosowanego na Litwie prawa karnego. Z chwilą zajęcia Litwy w r. 1915 przez wojska niemieckie przeszła prawowita władza faktycznie na wojskowe władze niemieckie. Ustawy krajowe nie mogły być zachowane, ponieważ ustąpili z kraju wszyscy urzędnicy rosyjscy zabierając ze sobą wszelkie księgi ustaw. Niemcy, powołując się na art. 43 konwencji haskiej, przystąpili z konieczności do reformy obowiązującego prawa, przyczem stosunki prawno - karne urządzili zapomocą trzech kolejno po sobie następujących rozporządzeń (z 6. 10. 1915; 14. 1. 1916 i 14. 5. 1917). Wszystkie te rozporządzenia stanowią zgodnie, że jakkolwiek dawne ustawy karne rosyjskie (z r. 1845 i 1864) nie tracą mocy obowiązującej, jednak ich postanowienia mają być, o ile możności, zastąpione postanowieniami kodeksu karnego rosyjskiego z r. 1903. Rozporządzenia te miały wprowadzić skuteczność ustaw, jednakowoż nie takie (sc. ustawowe) znaczenie. Z ustaniem okupacji (lipiec 1919) moc ich wygasła. Już przedtem, bo dnia 16. stycznia 1919 r., ogłosiło prezydium litewskiej rady ludowej w dzienniku urzędowym Nr. 2/3 (Vyriausybes Zinios — VZ.), rozporządzenie bez daty dotyczące prawa karnego; rozporządzenie to uznało za obowiązujący kodeks karny (Baudziamasis Statutas) ustawę karną rosyjską z 22. 3. 1903, „która posiadała moc obowiązującą także pod

zarządem władz okupacyjnych niemieckich". Przytem wychodząco mylnie z założenia, że ustawie tej nadały władze okupacyjne moc ustawy. Ponadto pominięto dwie okolice. Paz, że istotna część tej ustawy, bo cała część ogólna, obejmująca 72 artykuły, nie była stosowaną przez władze niemieckie; następnie, że w konstytucji I. wypowiedzianą została zasada (potwierdzona następnymi 4 konstytucjami), iż pozostaną w mocy te dawniejsze ustawy rosyjskie, które z początkiem wojny światowej moc obowiązującą posiadały „o ile nie są sprzeczne z zasadami konstytucji i ustaw litewskich”. W ten sposób odpadły wydane w czasie wojny ustawy rosyjskie i rozporządzenia władz okupacyjnych niemieckich, z drugiej zaś strony pozostały w mocy dawniej wydane ustawy rosyjskie. Tymczasem do wybuchu wojny światowej z 687 artykułów kodeksu karnego ros. z r. 1903 nie miały jeszcze mocy obowiązującej następujące artykuły: 135—162; 166 ust. 1; 167, 168 u. 1 i 2; 169, 171; 172; 173 u. 1, 2, 3; 174—278; 279 l. 1—4; 280—308; 310—436; 438—448; 453—499; 500 u. 1 i 1. 1; 501—523; 530—619; 621; 623—642; 643 u. 1; 644 u. 1, 2, 3; 645 u. 1, 2, 3; 646—651; 652 u. 1, 2; 653 do końca; częściowo tylko obowiązywały art. 450, 451, 452. Sąd na terytorium republiki litewskiej miałyby zastosowanie tylko następujące artykuły: 1—72 (cała część ogólna); z części szczególnej: 73—81; 85—87; 97; 108—133; 163—165; 166 u. 2; 168 u. 3; 170; 173 u. 4; 279 l. 5; 309; 437; 449—452; 500 u. 1, 1. 2, u. 2, 3; 524—526; 526¹; 527—529; 620; 622; 643 u. 2, 3; 644 u. 4; 645 u. 4 i 652 u. 3. Otóż, ten stan prawny uszedł uwagi prawodawców litewskich, podobnie jak poprzednio nie został uwzględniony przez zarząd niemiecki. Zarówno władze litewskie jak i niemieckie wyszły z założenia, że wszystkie artykuły tekstu ustawy z r. 1903 posiadają moc obowiązującą.

Przyczyny tych uchybień należy szukać w tem, że tekst ustawy z r. 1903 nie uwzględniał późniejszych zmian i uzupełnień wprowadzonych ustawami rosyjskimi. Zarząd niemiecki oddał sądom do urzędowego użytku tłumaczenia ustaw w języku niemieckim, i tak: ustawę karną z r. 1903, tłum. przez Dr. Bernsteina (1908), ustawę o karach wymierzanych przez sędziów pokoju, tłum. przez Kubańskiego. Ta ostatnia uwzględnia późniejsze zmiany do r. 1910, nie uwzględnia natomiast ustaw z 8. 3. i 9. 29. 5. 1911, z 9, 23, 25, 26 i 28 czerwca, 5- 7. 1912; 20. 2. 1913; z 23. 3., 24. 4., 7. 5. i 21. 6. 1914, — ustawy, które wprawdzie często wprowadzały tylko zmiany redakcyj-

ne, ale niektóre z nich dotyczyły też strony materialnej; tak nowe postanowienia karne zawierają uw. 4, 5, 6 do art. 21 oraz nowe art. 57¹⁴ do 57¹⁶; 105¹; 105²; 115⁴ do 115⁸. Tłumaczenie pierwszej ustawy (z r. 1903) jest wadliwe — władze niemieckie musiały ogłosić aż dziewięć sprostowań (Bef. u. Verordnungsblatt l. 193, str. 215; l. 242, str. 254); poza tem w wydaniu tego przekładu nie uwzględniono, że art. 91 i 92 zostały uchylone ustawą z 14 marca 1906 i opuszczono, nawet w 2 wyd. (1916) wstawione w r. 1912 art. 111¹ do 111⁴, 112¹, 113¹ 118¹ i 118².

Jaki tekst więc należy uważać obecnie za obowiązujący na Litwie — jest rzeczą wątpliwą. Wprawdzie litewskie ministerjum sprawiedliwości zarządziło w roku 1920 sporządzenie tłumaczenia (nieurzędowego) ustawy z r. 1903 dla użytku władz sądowych, ale nie uwzględniono tam ustaw z 25. 12. 1909; 20. 3., 15. 12. 1911; 28. 6. i 5. 7. 1912 oraz z 26. 6. 1913, jakkolwiek ustawy te nigdy nie zostały uchylone. W praktyce nie stosuje się, również nigdy nie uchylonej, ustawy o karach wymierzanych przez sędziów pokoju z r. 1864, a jedynie ma zastosowanie ust- z r. 1903 w przytoczonym, również wadliwym, nieurzędowym przekładzie częściowo błędnego, częściowo niepełnego tekstu.

O systemie kar i reformach przeprowadzonych w tej dziedzinie wspomina autor pokrótce, zaznaczając, że nie należałoby tutaj mówić o „systemie”, ale raczej o „braku systemu” (Systemlosigkeit). Rozporządzeniem litewskim z r. 1919 uchylono karę śmierci i karę twierdzy; kary ciężkich robót (katorga), zesłania na osiedlenie i domu poprawy zastąpiono karą ciężkich robót więziennych (sunkiuju darbu kalejimas); tej kary jednakowoż bliżej nie określono, tak, że faktycznie nie wiadomo na czem ona polega. Zdaje się, że ma to być dawniejsza kara ciężkich robót (katorga) tylko pod inną nazwą. W miejsce kary twierdzy wstąpiła kara więzienia. W ten sposób mają zastosowanie następujące środki karne: 1. ciężkie roboty więzienne?! (ciężkie więzienie, ciężkie roboty), 2. więzienie, 3. areszt i 4. grzywna. Tymczasem nadzwyczajnym rozporządzeniem „ku ochronie państwa” z dnia 5. marca 1919 r. (§ 14) przywrócono karę śmierci na czas stanu wojennego. „Stan wojenny” za wyjątkiem czasowego (od 1. 3- do 23. 7. 1920) i częściowego uchylecia, jest — jak autor powiada — „chroniczny”. Rozciąga się na stolicę Litwy, na 7 okręgów (z dwudziestu) w całości, na większą część trzech okręgów, na całą sieć kolejową i na wojsko. Ponadto ustawą

z 25 lutego 1920 r. zagrożone są kara, śmierci niektóre zbrodnie dotyczące zdrady głównej i zdrady kraju — a to już nietylko na czas stanu wojennego.

Z tem związem przedstawieniem stanu rzeczy, którego tylko wyjątki podajemy, łączy autor następującą, wysoce znamioną uwagę:

„W stosunkach zachodnio - europejskich możliwość takiego stanu prawnego nie da się pomyśleć. Na Litwie atoli pokutuje jeszcze duch caryzmu. Warstwa rządząca posiada przeważnie i głównie kulturę rosyjską. W szczególności duchem rosyjskim przepojeni są urzędnicy. Poddani nie są zgoła wolnymi obywatelami demokratycznej republiki — jakby to można pojmować w zachodniej Europie — lecz jako duchowo niewolni (geistig unfreie), są podwładnymi oligarchicznemu absolutyzmowi reprezentowanemu przez przedstawicieli obcej (nie litewskiej) kultury. Wyrosli w tradycjach czynowników carskich pojmują prawo i ustawę jeno jako narzędzie państwowe do wymuszania posłuchu. Takie wyobrażenia odzwierciedlają się także w ustawodawstwie. Tak np. postanawia wprawdzie ustawa z 5 grudnia 1923 r. (VZ. 146/1049) § 7, że ustawy poczynają obowiązywać z upływem 14 dni po ogłoszeniu w dzienniku rządowym, atoli tylekroć korzysta się z dodatku „o ile ustawa sama nie stanowi inaczej”, że wyjątek przekształca się w regułę. Niejednokrotnie przyznają sobie ustawy moc wstecznego działania. Najgorsze (das Schwerstwiegende) jest jednak to, że rząd wydaje urzędom wskazówki, które idą po myśli ustaw dopiero projektowanych, a nawet jeszcze nie wniesionych. Urzędy traktują takie zlecenia jako ustawy już obowiązujące, a społeczeństwo dopiero przy sposobności stosunków z urzędami dowiaduje się o zaszłych zmianach. Wierne odzwierciedlenie dawnego stanu prawnego w Rosji, gdzie istniał przepis, że sądy i urzędy mają się stosować do nowych ustaw, które podano im do wiadomości, chociażby ustawy te nie były jeszcze ogłoszone, a więc zanim mogły dojść do powszechnej wiadomości społeczeństwa. (Por. Oettingen § 41; Gribowski § 26)“.

Do tego wizerunku prawnych i politycznych stosunków na Litwie, nakreślonego przez najbardziej powołanego i nieuprzedzonego — raczej życzliwego — znawcę, niema chyba potrzeby dodawać jakichkolwiek komentarzy.